

bo prepozno

30.000 ljudi. Narasli so stroški zdravljenja žrtev pasjih ugrizov, veliki stroški in številne težave so povezani s cepljenjem in sterilizacijo potepuških psov. Upoštevajoč stroške zdravstvene oskrbe zaradi pasjih ugrizov in uravnavanja števila potepuških psov je skorajšnje iztrebljenje jastrebov Indijo stalo 34 milijard ameriških dolarjev.

Populacijski zlom jastrebov ima tudi kulturni vidik. Skupnost parsov v Mumbaju trupla pokojnikov odlaga na stolpu tišine, kjer zanj poskrbijo jastrebi. Pripadniki zoroastrizma namreč verjamejo, da so posredniki telesa med zemljo in nebom in da z zaužitjem trupla osvobodijo dušo. Ker so jastrebi v Mumbaju skoraj izginili, so trupla namesto v nekaj urah »pospravili« šele po več tednih.

Osem let po prepovedi diklofenaka v Indiji so tamkajšnji jastrebi začeli kazati prve znake okrevanja. Toda ker so dolgoživi in se počasi razmnožujejo, bodo šele čez 30 ali 40 let dosegli približno enako število kot pred zlomom, pove José Tavares, direktor Vulture Conservation Foundation, ene vodilnih nevladnih organizacij, ki si prizadevajo za ohranjanje ujed. Kljub prepovedi nekateri veterinarji in kmetje za zdravljenje goveda še vedno uporabljajo diklofenak, in sicer tistega, ki je namenjen ljudem. »V Indiji zato proučujejo morebitno prepoved prodaje večjih doziranja tega zdravila za uporabo pri ljudeh,« pravi Tavares in dodaja, da se je na splošno količina diklofenaka v kadavrih goveda pomembno zmanjšala.

Španija na udaru

Uničujoč vpliv diklofenaka na jastrebe je primerljiv z vplivom pesticida DDT, zaradi pršenja katerega so v 40., 50. in 60. letih prejšnjega stoletja množično umirale ptice v ZDA. Njegova uporaba je do roba izumrtja pripeljala populacijo sokola selca, zato so ZDA pesticid leta 1972 prepovedale. Na svetovni ravni pa je uporaba DDT omejila šele stockholmska konvencija o obstojnih organskih onesnaževalcih leta 2004. Namesto da bi se na napakah iz preteklosti kaj naučili, jih vedno znova ponavljamo. Diklofenak, ki so ga štiri azijske države prepovedale, sta lani odobrili Italija in Španija. Izdeluje ga italijansko podjetje Fatro, ki je dovoljenje za prodajo dobilo tudi v Španiji, kjer je ustanovilo podružnico Fatro Iberica. Že dlje je dovoljen tudi v Estoniji, na Češkem in v Latviji, vendar v teh državah ni jastrebov.

Problematična je zlasti odobritev diklofenaka v Španiji, saj ima največjo populacijo jastrebov v Evropi. V njej gnezdi med 80 in 90 odstotkov vseh evropskih jastrebov, kar pomeni več kot sto tisoč živali. Kako je mogoče, da so organi, pristojni za registracijo zdravil v dveh evropskih članicah, prižgali učinkovini zeleno luč, vprašam Tavaresa. Prva pomanjkljivost je bila, da pri izdelavi okoljske ocene tveganja diklofenaka ni bila upoštevana njegova potencialna strupenost za nekrofage ptice, med katere spadajo jastrebi, pojasni. Pravzaprav smernice Evropske unije ne predvidevajo izdelave okoljske ocene tveganja za vsa vete-

rinarska zdravila, ampak le za tista, ki so posebej toksična in se kopičijo v organizmih. Kot drugo pomanjkljivost Tavares navede ignoriranje zajetnih podatkov iz Indije, Pakistana, Nepala in Bangladeša. »Rad bi verjel, da se to ni zgodilo namenoma, ampak so pristojni v Italiji in Španiji preprosto sledili evropskim smernicam za pripravo okoljske ocene tveganja in se niso posvetovali s tistimi, s katerimi bi se morali. Zdaj neformalno priznavajo, da je bila odobritev diklofenaka napaka.«

Združenje BirdLife International je prek svojih partnerjev v Španiji in Italiji prvo opozorilo, da diklofenak predstavlja veliko tveganje za evropske jastrebe, pove Iván Ramírez, vodja enote za varstvo narave za Evropo in osrednjo Azijo. Po sprejetju dopisa te organizacije z zahtevo za prepoved veterinarske učinkovine je evropska komisija zaprosila evropsko agencijo za zdravila (EMA) oziroma njen odbor za uporabo medicinskih veterinarskih proizvodov (CVMP) za tehnično mnenje o tveganju pri uporabi diklofenaka za jastrebe in druge ptice mrhovinarje. Vprašanji, ki ju je komisija zastavila, sta: ali diklofenak kot zdravilo za uporabo v veterinarski medicini predstavlja tveganje za nekrofage ptice in, v primeru pritrdilnega odgovora na prvo vprašanje, ali je z omilitvenimi ukrepi mogoče to tveganje odpraviti ali zmanjšati na sprejemljivo raven.

V okviru javnega posvetovanja je CVMP prejela več kot 40 mnenj različnih deležnikov, BirdLife International pa je bila edina naravovarstvena nevladna organizacija, ki je bila povabljen na zaslišanje po predložitvi svojega strokovnega mnenja. Njeno stališče do prvega vprašanja je bilo jasno: diklofenak predstavlja veliko tveganje za jastrebe v osrednji Evropi in tudi severni Afriki in na Balkanu, saj so populacije povezane. »Italija ima na primer razmeroma majhno gnezdilno populacijo jastrebov, vendar je zanje zelo pomembna, saj je vezni člen med populacijami v zahodni Evropi in na Balkanu,« strne Ramírez.

»V Evropi smo lahko srečni, saj smo edina regija v t. i. starem svetu, kjer se populacije ja-

strebov povečujejo z izjemo ene vrste. V Afriki se zmanjšujejo zaradi zastrupljanja z drugimi snovmi in divjega lova. Če tem dejavnikom ogroženosti dodamo tveganje zastrupitve z diklofenakom, so jastrebi v Afriki še bolj ogroženi. Vpliva diklofenaka torej ni mogoče obravnavati v okviru ene države, ampak v kontekstu vsega sveta,« meni Ramírez.

Nedavno je bilo v reviji *Conservation Biology* objavljeno poročilo, da je beloglavi jastreb, ki so ga leta 2012 mrtvega našli v Španiji, najverjetneje poginil zaradi zastrupitve z učinkovino *flunixin*, ki spada v isto skupino substanc kot diklofenak. »Pravzaprav je manj strupena,« me popravi José Tavares. To je bil prvi znan primer smrti jastreba zaradi učinkovine iz skupine nesteroidnih protivnetnih substanc zunaj južne Azije, saj doslej takšnih testov nikjer niso opravljali. »Izvesti moramo tudi teste toksičnosti za druga veterinarska zdravila iz skupine nesteroidnih protivnetnih substanc. Za zdaj vemo le, da je meloksikam popolnoma varen,« pravi Tavares.

Ostanke diklofenaka so našli tudi v poginulih stepskih orlih v indijski zvezni državi Radžastan, kar kaže, da učinkovina ne ogroža le jastrebov. Številne vrste orlov, ki so za razliko od jastrebov priložnostni mrhovinarji, med njimi španski kraljevi orel in planinski orel, so ogrožene in strogo zaščitene.

Koristno mrhovinarstvo

Na vprašanje, ali je tveganje zastrupitve z diklofenakom mogoče odpraviti ali zmanjšati z omilitvenimi ukrepi, so strokovnjaki BirdLife International na terenu pokazali, da v Španiji to ne bi zadoščalo. »Dokazali smo, da je diklofenak zlahka dostopen ne le veterinarjem, temveč tudi drugim, veterinarji pa so potrdili, da ga ne uporabljajo le za zdravljenje ciljne populacije goveda, ampak tudi ovc in koz, kar povečuje nevarnost za jastrebe, ki se hranijo na mrhoviščih,« pravi Iván Ramírez.

»V Španiji je veliko majhnih in večjih mrhovišč, ki prejemajo več sto kilogramov kadavrov vsak teden, zato je zelo težko nadzorovati, ali

prihajajo z območij, kjer živali niso bile zdravljene z diklofenakom. Po drugi strani je veliko ekstenzivnih pašnikov, kjer je govedo po smrti dovoljeno pustiti, da ga pojedjo jastrebi. Tudi v takšnih primerih je nadzor zelo težak, razen če bi vsako žival, ki je bila zdravljena z diklofenakom, izolirali in zaprli,« pojasnjuje Ramírez.

Zato pri združenju BirdLife International in drugih nevladnih organizacijah s področja varstva živali menijo, da je najbolj praktičen in najcenejši ukrep prepoved diklofenaka. Smiselno je tudi zato, ker je za zdravljenje živine na voljo jastrebom neškodljiva učinkovina meloksikam. Vse drugo – prisila kmetov k strožjemu nadzoru nad zdravljenjem živine in analiziranju vsakega kadavra na vsebnost diklofenaka – bi se spremenilo v nočno moro.

Jastrebi s svojim načinom prehranjevanja ne opravljajo le ekosistemskih storitev, ampak pomagajo tudi kmetom. Evropska zakonodaja, sprejeta po izbruhu boleznih norih krav, je tem za preprečitev epidemij, kot je bila bolezen norih krav, naložila sežig poginulih živali. Izjeme je dopustila na območjih, ki jih poseljujejo jastrebi, in mrhoviščih oziroma v restavracijah za jastrebe. Kmetom na teh območjih so jastrebi močno zmanjšali stroške odvoza in sežiga kadavrov.

Tudi člani odbora za uporabo medicinskih veterinarskih proizvodov priznavajo, da je diklofenak problematičen, niso pa poenoteni glede najprimernejše rešitve. Nekateri menijo, da ga je treba prepovedati v veterinarski medicini, drugi, da bi negativne učinke lahko omilili s sprejetjem strožje zakonodaje in spremembo označevanja. »Presenetilo nas je, da nekateri člani nasprotujejo vsakršnim ukrepom. Med drugim so nam očitali, da nimamo dokazov, da jastrebi v Španiji in Italiji umirajo zaradi diklofenaka. Od strokovnjakov je šokantno slišati takšne izjave. Seveda naše ugotovitve temeljijo na populacijskih modelih in previdnostnem načelu. To se upošteva tudi pri postavitvi vetrnih elektrarn. Nihče jih ne bi postavil v Gibraltarski ali Bosporski ožini, saj sta pomembni območji preletavanja ptic. Primer diklofenaka je povsem enak. Vemo, da učinkovina ubija jastrebe, vendar še ne umirajo, ker na trgu še ni razširjena, saj je na voljo veliko drugih nesteroidnih protivnetnih učinkovin. Tako rekoč čakamo, da udarijo posledice. A ko se bo to zgodilo, bo prepozno za ukrepanje,« svari Ramírez.

Zaradi neenotnosti je odbor za uporabo medicinskih veterinarskih proizvodov dokončno sprejetje poročila o diklofenaku s konca novembra prestavil na sejo med 9. in 11. decembrom. Evropska komisija pri odločitvi običajno upošteva njegovo mnenje oziroma mnenje evropske agencije za zdravila. Do zaključka redakcije vsebina poročila še ni bila znana, iz zanesljivega vira pa smo izvedeli, da bo odločitev »politična«, saj imajo v evropski agenciji za zdravila večino predstavnikov veterinarske stroke. Torej je malo verjetno, da bo diklofenak prepovedan.

»Odločitve evropske komisije ne moremo napovedati, vemo pa, da je postopek umika registriranega zdravila težaven, saj se mu podjeteja močno upirajo. Naredili smo vse, kar je ▶

● Brkati ser je edina populacija jastrebov, ki se v Evropi zmanjšuje.